

Taiteisiin osallistumisen hyvinvointivaikutukset ja maahanmuuttajat

Elise Vanhanen

Ulkomailta Suomeen muuttaneiden määrä on lisääntynyt viime vuosina. Maahanmuuttajan asettuminen suomalaiseen yhteiskuntaan on usein haastavaa. Erityisesti alussa uuden kielen ja kulttuurin opettelu voi ottaa voimille ja olo tuntua yksinäiseltä. Silloin myös syrjäytymisen uhka on suuri. Taiteisiin osallistuminen tarjoaa monenlaisia mahdollisuuksia maahanmuuttajille tutustua suomalaiseen kulttuuriin. Se tarjoaa myös vahvasti elämyksellisiä tapoja oppia kieltä, tutustua uusiin ihmisiin, rakentaa kulttuurien välistä vuorovaikutusta ja integroitua yhteiskuntaan. Taiteisiin osallistumisen vaikutuksista maahanmuuttajiin on olemassa yllättävän vähän tutkimusta. Tämä tutkimuskatsaus tarkastelee neljän tutkimusartikkelin valossa taiteisiin osallistumisen suhdetta maahanmuuttajan identiteettiin, paikkaan kuulumiseen, kansalaisuuteen, näkyväksi tulemiseen ja aktiiviseen kansalaisuuteen.

Johdanto

Ihmiset liikkuvat maailmalla enemmän kuin koskaan aiemmin. Suomeen saapui maahanmuuttajia viime vuonna noin 39 000 henkilöä. Turvapaikkaa Suomesta haki vuonna 2016 noin 5 500 henkilöä eli kuudesosa poikkeuksellisen vuoden 2015 turvapaikanhakijoiden määrästä. Tuolloin Suomeen saapui väkilukuun suhteutettuna neljänneksi eniten turvapaikanhakijoita EU-maista. Maahanmuuttovirasto teki viime vuonna 28 208 turvapaikkapäätöstä, joista myönteisiä oli 27 %. Kiintiöpakolaisia Suomeen otetaan vuositasolla noin 750 henkilöä. Syynä maahanmuuttoon on usein pakottava tarve jättää kotimaa sodan tai vainon takia. Maahanmuuttajalla on myös usein traumaattisia kokemuksia menneisyydessään. Sopeutuminen uuteen maahan, kulttuuriin, kieleen ja ilmastoon on haasteellista.

Maahanmuuttajien reitit työelämään tai koulutukseen ovat pitkiä ja sisältävät usein tyhjäkäyntiä, päällekkäisyyksiä ja epätarkoituksenmukaisia opintoja. Valtion kotouttamisohjelmassa vuosille 2016-2019 pyritään eri toimenpitein nopeuttamaan ja sujuvoittamaan kotouttamisprosessia ja pääsyä koulutukseen ja työelämään. Ohjelman tavoitteena on muun muassa lisätä kulttuurien välistä vuorovaikutusta ja maahanmuuttajien osallisuutta taide- ja kulttuuritoiminnan avulla. Tavoitteeseen pyritään kohdentamalla kulttuurin hankerahoitusta tukemaan yhteisöllistä ja luovaa taidetoimintaa eri aloilla. Voidaan myös ajatella, että kotouttaminen on arjen kansalaisuuden rakentamista. Käsite arjen kansalaisuus liittyy kaikkiin kansalaisuuden ulottuvuuksiin, mutta erityisesti niihin oikeuksiin, jotka tarjoavat erilaisia osallisuuden ja kuulumisen mahdollisuuksia sekä kokemuksia arjessa toistuvien tilanteiden kautta. Käsite ohjaa analyysia yksilöiden tasolta institutionaaliselle tasolle; kyseessä on lähinnä yksilöiden, yhteisöjen ja julkisen vallan välisiä suhteita.

Maahanmuuttajien hyvinvointiin vaikuttavat sosiaalisten ja sosioekonomisten tekijöiden lisäksi erityiset maahanmuuttajuuteen liittyvät tekijät. Näitä ovat muuttajan juridinen asema tulomaassa, muuttaja-status eli onko hän yksinmuuttaja vai perheen kanssa muuttaja, ikä maahan tullessa, lähtö- ja tulomaan yhteiskunta- ja elinolot sekä lähtö- ja tulomaassa koetut kielteiset elämäntapahtumat ja etnisyyteen perustuvat syrjintä- ja väkivaltakokemukset. Voidaankin puhua subjektiivisesta hyvinvointikokemuksesta, yksilön omakohtaisesta kokemuksesta. Kokemukseen liittyy tunne, tieto ja kokijan ennako-odotukset, ihmisen moniaistiset havainnot. Tulkinta kokemuksesta on usein tiedostamatonta, sosiaalisen ja kulttuurisen viitekehyksen läpikäymä.

Katsauksessa tarkastelen neljää vuosien 2012–2016 välisenä aikana julkaistua tutkimusartikkelia. Tutkimusartikkelien keskiössä ovat maahanmuuttajien identiteettiin, paikkaan kuulumisen (belonging), kansalaisuuteen, näkyväksi tulemisen ja aktiiviseen kansalaisuuteen liittyvät teemat. Maahanmuuttajia, pakolaisia tai turvapaikanhakijoita koskevaa tieteellistä, kriittistä ja taiteen hyvinvointivaikutuksia koskevaa tutkimuksia en juurikaan löytänyt. Tutkimuskatsaukseni keskeisenä johtopäätöksenä onkin, että tarvitaan lisää vaikutustutkimusta sekä pitkän aikavälin seurantatutkimusta, joissa tekoprosessi ja metodologia olisivat selkeästi ja luotettavasti esitelty.

Yhteenvetoa tutkimuksista

”I will see art differently and so will others.”

Iveion, 13 v.

Yhdysvaltalaisen, voittoa tavoittelemattoman ARTE-organisaation (Art and Resistance Through Education) perusajatuksena on käyttää taidetta ja taiteen keinoja voimaannuttamis- ja aktivoittamistyössä erityisesti maahanmuuttajanuorten parissa. Tavoitteena on ehkäistä muun muassa etnisistä syistä johtuvaa syrjäytymistä sekä syrjäyttämistä. Taiteen tekemisellä ja taidelähtöisten menetelmien avulla lisättiin maahanmuuttajanuorten tietoisuutta ihmisoikeuksista. Taide vaikutti nuorten tunteisiin, taiteen avulla oli mahdollisuus kertoa tarinoita kaikista asioista maan ja taivaan välillä. Tutkimuksessa korostui taiteen, mutta erityisesti myös taiteen tekoprosessin merkitys. Nuoret suunnittelivat ja maalasivat yhdessä seinämaalauksia, joissa he käsitelivät ja tekivät näkyväksi ihmisoikeuksiin, syrjäytymiseen ja kiusaamiseen liittyviä teemoja sekä omien kokemustensa että oman tulevaisuuden toivetilansa näkökulmasta. Taiteen tekemisen kautta nuorten oli mahdollista käsitellä näitä kysymyksiä ja siten sekä peilata niihin, että pohtia niiden valossa omia, osin myös traumaattisia ja ikäviä kokemuksia. Taiteen havaittiin lisänneen nuorten kriittistä ajattelua, luovia ongelmanratkaisutaitoja sekä kasvua demokraattisiksi kansalaisiksi.

Oikarinen-Jabain taideperustaisessa, osallistavassa tutkimusprojektissa yhdessä maahanmuuttajataustaisten nuorten kanssa keskiössä oli paikkaan (johonkin) kuulumisen ja identifikaation (samaistumisen kokemuksiin) kysymykset. Hän lähestyi toimintaa maahanmuuttajanuorten kanssa performatiivisen, esittävän taiteen ajattelutavan näkökulmasta. Tällöin erilaiset ilmaisun muodot kuten kuvat, musiikki ja digitaalinen aineisto olivat jo sinällään tutkimusta. Nuoret valo- tai videokuvasivat tiloja ja paikkoja, jotka ilmensivät heille tärkeitä ja merkityksellisiä tiloja, kuulumisen (belonging) paikkoja. Nuorten luomat teokset kuvasivat heidän näkemyksiään ja kokemuksiaan kuulumisesta johonkin, kansallisuuden käsitteestään ja omasta kulttuurisesta identiteetistään. Esimerkiksi turvapaikanhakuprosessin on todettu vaikuttavan kielteisesti nuoren identiteettiin, sosiaaliseen verkostoon, terveyteen ja psyykkiseen hyvinvointiin, mikä osaltaan voi vaikeuttaa myös kykyä suunnitella omaa tulevaisuutta. Se, että maahanmuuttajanuorilla oli tässä projektissa mahdollisuus myös esitellä sekä teoksiaan että tarinaa teostensa takana erilaisissa julkisissa foorumeissa, lisäsi heidän kokemustaan kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta sekä mahdollisuudesta vaikuttaa.

Uuteen kulttuuriin ja sosiaaliseen ympäristöön siirtyminen voi herättää monet maahanmuuttajat pohtimaan omaa identiteettiään. Kuten sosiologi Zygmunt Bauman on kirjoittanut:

Ihminen pohtii identiteettiään silloin, kun ei ole varma siitä, mihin kuuluu; kun ei osaa paikantaa omaa itseään erilaisten käyttäytymistyylien ja kuvioiden joukosta; ja kun ei ole varma siitä, valtuuttavatko muut ihmiset yksilön sille paikalle, jonka hän valitsee.

Ryhmään, tilaan ja paikkaan kuulumisen on yksilön minäkuvan kehittymisen kannalta ihmiselle kuuluva, universaali perustarve. Identiteettiin kuuluu yhteenkuulumisen ja lojaalisuuden tunteita; se koostuu muun muassa yksilön erilaisista rooleista (sosiaalinen sukupuoli, yhteiskuntaluokka, sosiaalinen asema), sosiaalisesta ympäristöstä (maa, etninen ryhmä, uskonto) sekä siitä, miten muut ihmiset meidät näkevät. Ihminen muokkaa ja arvioi identiteettiään uudelleen uudessa maassa, elämäntilanteessa ja kulttuurissa. Oman olemassaolon, sille merkityksen löytäminen ja sen vahvistaminen, on yksi keskeisimmistä tavoitteista monissa soveltavan taiteen hyvinvointia edistävässä toimenpiteissä erityisesti nuorten syrjäytymisen tai maahanmuuttajien integraation näkökulmasta.

Rainio on tarkastellut väitöskirjassaan suomalaisuutta, kansallisuutta ja siihen kuulumista – kuka otetaan maisemaan mukaan ja kuka suljetaan siitä pois – kolmen taideinstallaation kautta, joita hän työsti yhdessä maahanmuuttajien kanssa. Maamme / Vårt Land teoksen pyrkimyksenä oli ja on saada katsoja pohtimaan sitä, milloin maahanmuuttaja hyväksytään suomalaiseksi, ja sitä, riittääkö siihen edes Suomen kansalaisuus. Ulkomaalaissyntyiset suomalaiset kategorisoidaan maahanmuuttajiksi tai ulkomaalaisiksi usein pelkästään jo siitä syystä, etteivät he näytä suomalaisilta. Suomalaisuus näyttäytykin Rainion mukaan ehdottomana, muut värit poissulkevana valkoisuutena. Taide vaikuttaa osallistamalla yhteiskunnassa käytävään keskusteluun sekä mahdollistamalla poliittisen ja eettisen ajattelun sekä kokemuksen. Taide myös tulkitsee yhteiskunnallista todellisuutta, keskusteluttaa, herättää ajattelemaan ja pohtimaan – mutta mahdollistaa myös paremman maailman representoinnin.

”We are nobody here.”

Informant Sheng

Li on tutkinut Kiinasta Uuteen-Seelantiin vanhemmalla iällä muuttaneiden vanhusten visuaalisia kertomuksia koetun terveyden ja identiteetin näkökulmasta. Tutkittavat olivat uuteen maahan muuttaessaan iältään 62–77-vuotiaita. Tutkimuskohteena olivat maahanmuuttajien haastattelut sekä heidän ottamansa valokuvat, joissa he kuvasivat heille merkityksellisiä kohteita ja paikkoja. Valokuvalla voi usein ilmaista asioita, joita ei aina voi sanallistaa. Haastateltavat käyttivät kertomuksissaan usein metaforia kuten sosiaalista sokeutta, mykkyyttä tai kuuroutta kuvatessaan pettymyksen tai turhautuneisuuden tunteita tai sitä asemaa ja aiemman yhteiskunnallisen aseman menetystä, jonka he kokivat uudessa maassa. Taide auttoi tutkittavia pohtimaan ja rakentamaan identiteettiään, muuttanutta sosiaalista ja yhteiskunnallista asemaa sekä kokemuksiaan uudesta näkökulmasta, mutta myös muistelemaan elettyä elämää.

Lopuksi

”Ameen (nimi) järjesti viulukonsertin keskellä sodan runtelemaa Mosulia – ”’Tahtomme yhä olla onnellisia ja kuulla musiikkia. Tahdoin tulla paikalle, koska sodasta huolimatta elämä Mosulissa ei ole loppunut. Sodan jäljet ja tuhon voi nähdä, mutta tahtomme yhä olla onnellisia ja kuulla musiikkia.’

AL 2017.

Usein ajatellaan, että taide olisi yhteinen, universaali kieli ilman rajoja. Kokemus ja tulkinta tapahtuvat kuitenkin yksilön sosiaalisen ja kulttuurisen viitekehyksen kautta. Taiteesta välittyvä teot, affektit, arvostukset ja ajatukset. Taide voi tuoda esiin ihmisen aikaisemmat kokemukset ja nykyhetken tunteet.

Taide mahdollistaa kokemusten jakamisen ja toisten kokemusten arvostamisen. Taide voi edistää kotoutumista, kulttuurien välistä kohtaamista ja tasavertaista vuorovaikutusta. Taiteen avulla on mahdollista muotoilla ja ”sanoittaa” syvästi koettuja kokemuksia ja elämän eri todellisuuksia. Tällöin se ei vain heijasta ja kuvaa todellisuutta vaan myös tulkitsee ja tuottaa uutta todellisuutta. Osallistavan taiteen prosesseissa yhdessä tekeminen, luominen ja kokemuksellisuus ovat kuitenkin usein tärkeämpiä kuin itse lopputuotos.

Kuten myös Li omassa tutkimusartikkelissaan toteaa, maahanmuuttajiin kohdistuvaa tutkimusta taiteen vaikutuksista terveyteen ja hyvinvointiin tai esimerkiksi identiteetin rakentumiseen on valitettavan vähän. Huomioni kiinnittyi tutkimuskatsaukseni aineiston hakuprosessissa myös siihen, ettei taiteen hyvinvointivaikutustutkimuksissa mielestäni aina riittävän luotettavasti avattu tutkimusmetodologiaa tai esimerkiksi käsitteistöä. Kuten tutkimuskatsaukseni alkuteksteissä jo mainitsin, luotettavaa, tieteellistä tutkimusta taiteen vaikutuksista tarvitaan enemmän. Myös Honkasalo toteaa Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia - Toimintaohjelman 2010–2014 loppuraportissa: ”Syvälinen perustutkimus hankkeiden pitkäaikaisista ja kestoisista vaikutuksista muun muassa yksilöiden ja yhteisöiden hyvinvointiin on pitkälti tekemättä”.

LÄHTEET:

- Bauman, Zygmunt 1996. From pilgrim to tourist: or a Short History of Identity. In Stuart Hall & Paul du Gay (eds.) Questions of Cultural Identity. London: Sage.
- Benjamin, Saija 2014. Kulttuuri-identiteetti - Merkitys kehitykselle ja kotoutumiselle. Toim. Marja Laine. Kulttuuri-identiteetti & Kasvatus. Kulttuuriperintökasvatus kotoutumisen tukena. Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seuran julkaisuja 8, 58-108.
- von Brandenburg, Cecilia 2012. Taiteen hyödyntämisestä hyvinvoinnin edistämiseksi. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo & Hannu Salmi (toim.) Terveyttä kulttuurin ehdoilla: Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen. Turku: K&H-kustannus.
- Dewey, John 2010. Taide kokemuksena. Suom. Antti Immonen & Jarkko S. Tuusvuori. Eurooppalaisen filosofian seura ry: Tampere.
- Gutiérrez-Vicario, Marissa. 2016.. More than a Mural: The Intersection of Public Art, Immigrant Youth, and Human Rights. Radical teacher Journal. No. 104, 2016. DOI 10.5195/rt.2016.229. University of Pittsburg, 55-61.
- Helander, Reetta & Mikkonen, Anna. 2002. Ikävä äitiä...Ilman huoltajaa tulleet pakolaislapset Suomessa. Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitos: Helsinki.
- Honkasalo, Marja-Liisa 2013. Kulttuuri, terveys ja hyvinvointi – millä ehdoilla yhtälö on mahdollinen? Toim. Jukka Vahlo & Sampo Ruoppila. Turku 2011 - Tieteen Kulttuuripääkaupunki. Turku: Turku 2011 Säätio, 121–143.
- Honkasalo, Marja-Liisa & Laukkanen, Anu 2015. Osallisuus ja yhteisöllisyys hyvinvointia edistämässä. Taiteen ja kulttuurin vaikuttavuuden arviointi EU-hankkeissa. Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2015. Kulttuuripolitiikan tutkimuksen seura r.y. Verkkojulkaisu, 24-41.
- Honkasalo, Marja-Liisa 2015. Taide, taidelähtöisyys ja tutkimus. Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia. Toimintaohjelman 2010-2014 loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:17. Sosiaali- ja terveysministeriö: Helsinki, 35-38.

Jansson, Satu-Mari 2014. Mittaamattoman arvokasta? Taiteen ja kulttuurin vaikutustutkimuksia ja metodologioita. Taideyliopisto, Kokos-julkaisusarja 2/2014. Taideyliopisto. Helsinki.

Li, Wendy Wen 2012. Art in health and identity: visual narratives of older Chinese immigrants to New Zealand. *Arts & Health: An International Journal for research, Policy and Practice*, 4 (2), 109-123.
<http://dx.doi.org/10.1080/17533015.2011.584886>

Maahanmuuton tunnusluvut 2016. Tilastokatsaus. Helsinki: Euroopan muuttoliikeverkosto EMN. Maahanmuuttovirasto. 2017.

Malin, Maili 2011. Maahanmuuttajien terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavat tekijät. *Yhteiskuntapolitiikan julkaisu* 76 (2011):2. Helsinki:THL, Eläketurvakeskus ja Tampereen yliopisto, 201-213.

Oikarainen-Jabai, Helena. 2015. Constructions of Finnishness in the media productions of second-generation Finnish immigrant children and youth. *Global Studies of Childhood*, Vol.5(1). SAGE, 74-86.

Oikarinen-Jabai, Helena 2014. Nuoret kansatutkijoina – osallistavasta taideperustaisesta tutkimuksesta. Toim. Lotta Haikola, Niko Pyrhönen, Merja Pentikäinen ja Teemu Pauha. Ulos kammioista! Muuttoliikkeiden ja etnisyyden tutkimus yhteiskunnallisena vaikuttamisena. Helsinki. ETMU Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura, 113-125.

Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) 2005. Kokemuksen tutkimus: merkitys, tulkinta, ymmärtäminen. : Rovaniemi:Lapin yliopistokustannus.

Rantala, Päivi & Korhonen, Satu-Mari (toim.) 2013. Taiteesta toiseen. Taidelähtöisten menetelmien vaikutuksia. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisu B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 10. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Rastas, Anna 2004. Miksi rasismien kokemuksista on niin vaikea puhua? Toim. Arja Jokinen, Laura Huttunen Laura & Anna Kulmala. Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus.

Rainio, Minna 2016. Moniääninen maammelaulu ja rajoja ylittävä suomalaisuus. *Lähikuva* 4/2016, 8-26.

Rainio, Minna 2015. Globalisaation varjoiset huoneet. Kuulumisen ja ulossulkemisen tilat rajanylityksiä käsittelevissä liikkuvan kuvan installaatioissa. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Rönkä, Anu-Liisa (toim.) 2011. Taide käy työssä: Taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöissä. Lahti: Lahden ammattikorkeakoulu.

Salmi-Nikander, Kirsti 2006. Tapahtuma, kokemus ja kertomus. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Helsinki:SKS, 199-220.

Taide, taidelähtöisyys ja tutkimus. Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia 2015. Toimintaohjelman 2010–2014 loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:17.

Valtion kotouttamisohjelma vuosille 2016–2019 ja valtioneuvoston periaatepäätös valtion kotouttamisohjelmasta. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu 45/2016. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 52-54.

Vuori, Jaana 2015. Kotouttamisen arjen kansalaisuuden rakentamisena. *Yhteiskuntapolitiikan julkaisu* 80 (2015):4. Helsinki:THL, Eläketurvakeskus ja Tampereen yliopisto, 395-404.